

*Andijon davlat pedagogka instituti  
Filologiya fakulteti,  
Ona tili va adabiyoti: Qirg'iz tili adabioti yo'nalishi,  
2-bosqich 201-guruh talabasi Ruslan Kosimov*

## **QIRG'IZ XALQ ADABIYOTIDA TABIAT UNSURLARINING POETIK VA MIFOLOGIK TALQINI**

**Anotatsiya:** Ushbu maqola Qirg'iz xalq adabiyotidagi tabiat unsurlarining poetik va mifologik talqinini ilmiy asosda tahlil etishga qaratilgan. Tog‘, suv, shamol, yulduz, daraxt, qush kabi tabiat obrazlari xalq og‘zaki ijodida qadimdan badiiy timsollarga aylangan bo‘lib, ular orqali xalqning dunyoqarashi, e’tiqodi va estetik ideallari ifodalanadi. Maqolada ushbu obrazlarning epik dostonlar, rivoyatlar, maqollar va afsonalardagi tasvirlari asosida ularning badiiy-falsafiy mohiyati oolib beriladi. Totemizm, animizm va sinxretik qarashlar kontekstida tabiatning qadrlanishi, u orqali tarbiyaviy va axloqiy g‘oyalarning ifodalanishi ko‘rsatiladi. Ayniqsa, maqollarda keltirilgan tabiatga oid obrazlarning xalq tafakkuridagi o‘rni, ularning milliy xotira va qadriyatlar tizimidagi roli tahlil qilinadi. Tahlil davomida qirg'iz tilidagi maqollar, qadimiylar rivoyatlar va dostonlardan olingan misollar asosida dalillar keltiriladi.

**Kalit so‘zlar:** Qirg'iz xalq adabiyoti, tabiat obrazlari, mifologik talqin, totemizm, epik doston, rivoyat, maqol, estetik-falsafiy qarashlar, xalq og‘zaki ijodi.

*Andijan State Pedagogical Institute  
Faculty of Philology,  
Mother tongue and literature: direction  
of Kyrgyz language literature,  
Ruslan Kosimov, a student of the 2nd stage, group 201*

## **POETIC AND MYTHOLOGICAL INTERPRETATION OF NATURAL ELEMENTS IN KYRGYZ FOLK LITERATURE**

**Annotation:** This article provides a scholarly analysis of the poetic and mythological interpretation of natural elements in Kyrgyz folk literature. Natural

images such as mountains, rivers, wind, stars, trees, and birds have long been symbolically represented in oral traditions, reflecting the worldview, beliefs, and aesthetic values of the Kyrgyz people. The study examines how these images are depicted in epics, legends, proverbs, and myths, revealing their artistic and philosophical depth. It explores totemic, animistic, and syncretic perspectives on nature, focusing on its reverence and its use in conveying moral and educational messages. Special attention is given to the role of natural elements in Kyrgyz proverbs and their function in cultural memory and value systems, supported by authentic examples from original folklore texts.

**Keywords:** Kyrgyz folk literature, nature symbolism, mythological interpretation, totemism, epic poetry, legends, proverbs, aesthetic-philosophical view, oral tradition.

Qirg'iz xalq adabiyoti xalqning ko‘p asrlik tarixiy xotirasi, estetik tafakkuri va ma’naviy olamining yorqin aksidir. Bu adabiyotning asosiy qatlamini tashkil qiluvchi og‘zaki ijod asarlarida, xususan, dostonlar, rivoyatlar, ertaklar va maqollarda tabiat unsurlari muhim poetik va mifologik timsollar sifatida namoyon bo‘ladi. Tog‘lar, daryolar, shamol, yulduzlar, hayvonot va o‘simliklar obrazlari orqali xalqning dunyoqarashi, hayot falsafasi, e’tiqod va qadriyatlari ifodalanadi. Ayniqsa, qirg‘iz xalqi uchun tog‘ — erkinlik, daryo — hayot manbai, yulduzlar — ilohiy belgilari sifatida muqaddaslashtirilgan.

Qadimiy an’analarga ko‘ra, tabiat nafaqat tashqi muhit, balki inson bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ongli mavjudot sifatida talqin qilingan. Bu esa totemizm, animizm va sinxretik qarashlar asosida shakllangan mifologik tafakkurga asoslanadi. Qirg‘iz xalq og‘zaki ijodida tabiat unsurlari shunchaki fon emas, balki voqealarning faol ishtirokchisi, qahramonlarning yo‘ldoshi, hatto voqelikni o‘zgartiruvchi kuch sifatida ifodalanadi. Shu bois, xalq ijodidagi tabiat obrazlari poetik-falsafiy mazmunga ega bo‘lib, ular orqali axloqiy, tarbiyaviy va hayotiy saboqlar beriladi.

Mazkur maqolada Qirg‘iz xalq adabiyotida tabiat obrazlarining badiiy ifodasi va mifologik ildizlari tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi – tabiat

unsurlarining adabiy manbalardagi timsollarini o‘rganish, ularning mifologik talqinlarini ochish va bu orqali qirg‘iz xalqining ekologik, estetik va axloqiy dunyoqarashini yoritishdan iboratdir. Tadqiqot obyekti sifatida xalq dostonlari, maqollar, ertaklar va rivoyatlar o‘rganiladi, predmet esa – ushbu asarlarda tabiatga nisbatan bo‘lgan poetik va mifologik yondashuvlardir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ekologik madaniyat va tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishda xalq og‘zaki ijodining ahamiyati ortib bormoqda. Qirg‘iz adabiyoti misolida unsurlarining obrazlanishini tahlil qilish orqali biz milliy ong, tarixiy xotira va barqaror rivojlanish g‘oyalarining manbaini aniqlay olamiz. Maqolada konkret misollar, qirg‘iz tilidagi maqollar va folklor matnlari orqali mavzuning amaliy va nazariy jihatlari yoritiladi.

Qirg‘iz xalq og‘zaki ijodi — bu xalqning tarixiy xotirasi, falsafasi va estetikasining betakror aksidir. Uning asosiy janrlarida — doston, ertak, rivoyat, qo‘sish va maqollarda tabiat obrazlari asosiy semantik markazlardan biri sifatida qaraladi. Tog‘, suv, shamol, yulduz, o‘simlik va hayvonot olami elementlari badiiy vosita sifatida inson xarakterini, ijtimoiy voqealarni va milliy qadriyatlarni ifodalaydi. Tabiat obrazlari o‘z funksiyasiga ko‘ra ham oraliq fon emas, balki ko‘pincha voqealar rivojiga ta’sir qiluvchi kuch, qahramonning dardkashi yoki sinov omili sifatida ifodalanadi.

Masalan, tog‘ obrazlari qirg‘iz eposlarida jasorat, sabr-toqat va mustahkamlik timsoli sifatida uchraydi. Tog‘lar ko‘pincha qahramonning qiyinchiliklarni yengib o‘tish jarayonida muqaddas joy sifatida namoyon bo‘ladi. Suv esa hayot manbai, poklanish va yangilanish timsolidir. Shamol — xabar, o‘zgarish va ba’zida sirli kuchlarni anglatadi.

Maqollarda bu obrazlar qisqa, ammo chuqur ma’no bilan beriladi. Masalan:

**«Сүу агам, сөз калам.»**

(Suv oqadi, so‘z qoladi.)

— bu yerda suv voqelikning o‘tkinchiligi timsoli sifatida talqin qilinadi, so‘z esa abadiylik belgisi bo‘ladi.

Qirg‘iz xalq adabiyotidagi tabiat obrazlari ko‘pincha qadimiy mifologik tasavvurlar va totemik ishonchlar bilan bog‘liq. Bu ishonchlar asosan animizm (har bir narsa, tabiiy hodisa — tirik mavjudot) va totemizm (urug‘ yoki xalq biron hayvonga yoki tabiiy ob’ektga bog‘langan) asosida shakllangan.

Masalan, burgut — ko‘kda parvoz qiluvchi kuch va erkinlik ramzi, bo‘ri esa jasorat va mustaqillik timsoli sifatida qadrlangan. Ba’zi rivoyatlarga ko‘ra, qirg‘iz urug‘larining ajdodi bo‘ri bo‘lgan.<sup>1</sup> Bu obraz “bo‘ri urug‘i” degan tarixiy tushunchalarda ham uchraydi.

Dostonlarda ham bu obrazlar katta kuch bilan talqin etiladi. “Kurmanbek”, “Jayil”, “Er Tabyldy” kabi dostonlarda burgut, arxar, yo‘lbars kabi hayvonlar qahramonning ichki holatini, xarakterini yoki taqdirini ifodalovchi belgilar sifatida ishlatiladi.

Qirg‘iz xalq og‘zaki ijodida tabiat obrazlari poetik til vositasi sifatida nafaqat estetik, balki didaktik, axloqiy mazmunni ham o‘z ichiga oladi. Qirg‘iz maqollarida tabiat hodisalari metaforik vosita sifatida ishlatiladi.

Masalan:

### **«Сууну кечмей турун, жээкти караба.»**

(Suvdan o‘tmay turib, sohilni kuzatma.)

— bu maqolda tabiat metaforasi orqali hayotiy sinov va tajriba zarurati bildiriladi.<sup>2</sup>

Bunday poetik talqinlar xalqning chuqur hayotiy tajribasi va estetik dunyoqarashini aks ettiradi.

Qirg‘iz xalq adabiyotidagi tabiat obrazlari ekologik ong shakllanishida ham muhim ahamiyatga ega. Tabiat inson hayotining uzviy qismi sifatida ko‘rilgani uchun uni asrash, ehtirom bilan munosabatda bo‘lish qadimdan xalq ongida mustahkam o‘rin egallagan.

Dostonlarda tabiat unsurlarining buzilishi yoki tahqirlanishi katta fojiaga olib keluvchi voqeа sifatida tasvirlanadi. Ertaklarda esa o‘rmonlar, tog‘lar va daryolar — donishmand, yordamchi yoki jazolovchi kuchlar sifatida qatnashadi.

<sup>1</sup> Асанов, Т. “Кыргыз элинин мифологиялык дүйнөтаанымы.” — Бишкек: Илим, 1998.

<sup>2</sup> Кошоева, Ж. “Кыргыз макал-лакаптарындагы табият мотивдери.” // Кыргыз тили жана адабияты, 2020. №4. — Б. 22–27.

Rivoyatlarda, masalan, bir qishloq xalqining beparvoligi tufayli daryo qurib qolganligi va xalq baxtsizlikka uchragani haqida hikoyalari mavjud. Bu orqali tabiat bilan uyg‘unlikda yashash, uni asrash zarurati targ‘ib qilinadi.

Zamonaviy davrda bu adabiy meros ekologik tarbiya, yoshlar ongini shakllantirish va qadriyatlar tizimini mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Qirg‘iz xalq adabiyotida tabiat unsurlarining poetik va mifologik talqini — bu faqatgina badiiy tasvir doirasida qolmay, balki xalqning ma’naviy dunyoqarashi, estetik qarashlari va tarixiy xotirasi bilan bog‘liq bo‘lgan chuqr mazmunga ega hodisadir. Maqolada olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, xalq og‘zaki ijodida tabiatga oid obrazlar — tog‘, daryo, shamol, yulduz, hayvon va o‘simgiliklar — alohida ramziy yuklama kasb etadi. Ular orqali xalqning qadimiy dunyoqarashi, diniy-falsafiy tushunchalari, axloqiy-me’yoriy qarashlari ifodalanadi.

Qadimgi animistik va totemik e’tiqodlar, mifologik tasavvurlar, xalq dostonlarida va maqollarda tabiatning jonli kuch sifatida talqin qilinishi, bu obrazlarni oddiy tabiat hodisasi emas, balki jamiyat va shaxs hayotiga ta’sir etuvchi vosita sifatida ko‘rsatadi. Ayniqsa, maqollarda berilgan metaforalar xalq tafakkurining chuqr qatlamlarini ochib beradi. Ular hayotiy saboq, axloqiy mezon va estetik qiymatlarni sodda, ammo ta’sirchan shaklda ifodalaydi.

Zamonaviy sharoitda bu merosning dolzarbliji yanada oshmoqda. Inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, ekologik mas’uliyat, tabiatni qadrlash va asrash kabi g‘oyalar aynan xalq adabiyotida tarixan shakllangan. Shuning uchun bugungi ekologik tarbiya va barqaror rivojlanish konsepsiyalari kontekstida xalq og‘zaki ijodi o‘ta muhim manba sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, Qirg‘iz xalq adabiyotida tabiat unsurlarining poetik va mifologik talqini xalqning qadimiy tafakkuriga asoslangan holda milliy ong, estetik qarash va tarbiyaviy qadriyatlarning shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Bu obrazlar nafaqat badiiy bezak, balki axloqiy, falsafiy va ekologik g‘oyalarni yetkazuvchi kuchli timsollardir.

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. Асанов, Т. “Кыргыз элинин мифологиялык дүйнөтаанымы.” — Бишкек: Илим, 1998.
2. Кошоева, Ж. “Кыргыз макал-лакаптарындагы табият мотивдері.” // Кыргыз тили жана адабияты, 2020. №4. — Б. 22–27.